

Оля ГНАТЮК

РІК ЄЖИ ҐЕДРОЙЦЯ – ОГЛЯД КНИЖКОВИХ ВИДАНЬ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Сота річниця з дня народження Єжи Ґедройця, яку відзначала під гаслом «Рік Єжи Ґедройця» інтелектуальна спільнота в Польщі, в Україні та в Європі 2006 року посилила зацікавлення інтелектуалів спадщиною Редактора «Культури». Звісно, це не означає, що дослідження й публікації виникали «на замовлення», радше збільшений інтерес мас-медій та політичних кіл полегшив дорогу до читацької публіки кільком новим дослідженням і багатьом публікаціям, присвяченим особі Редактора та сердовищу «Культури».

На першому місці слід згадати українське видання «Єжи Ґедройць та українська еміґрація», яке нещодавно з'явилося накладом видавництва «Критика» за польською першопублікацією 2004 року. Упорядницею листування Єжи Ґедройця з Богданом Осадчуком (нар. 1920), Борисом Левицьким (1915–1984), Іваном Кошелівцем (1907–1999), Юрієм Шерехом-Шевельовим (1908–2002), Іваном Лисяком-Рудницьким (1919–1984), Іваном Кедрином-Рудницьким (1896–1995) та Юрієм Лавріненком (1905–1987) є польська дослідниця Богуміла Бердиховська. Вона також є автором ґрунтовної передмови та приміток, що відкривають читачеві цілий материк польсько-українських взаємин у ХХ столітті. Оприлюднене листування є першорядним джерелом для дослідження життя польської та української еміґрації у другій половині ХХ століття. Воно є водночас і допоміжним джерелом для вивчення взаємин у всьому ХХ столітті, а також для розуміння європейського і світового контексту діяльності польської та української діаспори. У передньому слові Бердиховська висвітлює генезу захоплення Єжи Ґедройця українською тематикою. У міжвоєнний період, коли формувалася особистість Редактора, його становлення як громадянина і політичного мислителя, він

знайомиться з українською історією на лекціях професора Мирона Кордуби у Варшавському університеті, а також з драматичною історією Української революції завдяки особистому знайомству з представниками української петлюрівської еміграції. Гедройць уже тоді, як послідовник східної політики Юзефа Пілсудського зрозумів, що налагодження польсько-українських стосунків має ключове значення для майбуття Польщі. Як редактор «Бунту молодих» (згодом – «Політики») Гедройць зумів залучити до співпраці найвидатніших тогочасних українських публіцистів – Дмитра Донцова та Кедрина. Навколо цих видань згуртувалися неоконсерватисти, з-посеред яких Адольф Бохенський та Пьотр Дунін-Бороковський були справжніми знавцями української проблематики. На сторінках «Бунту молодих» і «Політики» опубліковано чимало дуже гострих статей з приводу національної політики уряду. Найважливіше, однак, було те, що українці трактувалися Редактором як партнери. Саме ця настанова й була вирішальною для післявоєнного успіху Гедройцевої концепції польсько-українських взаємин. Налагодження контактів з українцями після II Світової війни не було простим завданням, і з огляду на трагічні та криваві події, і з огляду на розпорошення, в якому перебувала еміграція, зокрема українська. Досить сказати, що значна частина осіб, відомих у політичному житті, проживала в таборах ді-пі під зміненими прізвищами, таким чином уникаючи депортації до советської зони. Першим заkontakтував з українцями, на виразне прохання Гедройця, Єжи Стемповський, ще 1946 року у своїй подорожі Німеччиною, завдяки чому віднайшов Леоніда Мосендза, Юрія Шевельова, а також – Євгена Маланюка. З 1950 року «українським контакт-меном» стає Богдан Осадчук, який познайомився під час берлінського Конгресу Свободи Культури з Гедройцем. Це він був автором постійної української хроніки, а також оглядачем німецьких подій. Інші кореспонденти Редактора, хоч пов'язані не так близькою співпрацею з «Культурою», все ж таки мали неабияке значення для присутності української проблематики на її сторінках. Лисяк-Рудницький був «головним консультантом» щодо історичних питань, Борис Левицький як, либонь, найвидатніший європейський советолог, – у справах національної політики ССРСР, Кошелівець, Лавріненко та Шевельов – у сфері літератури. Без їхньої участі думкою, порадою висвітлення українських справ було би, безумовно, значно

складнішим завданням. Однак не лише у цьому полягає значення листування. Адже у ньому перевірялася концепція східної політики (відома під гаслом УЛБ: Україна – Литва – Білорусь). Без цієї співпраці, дзеркалом якої є опубліковане листування, нелегким було б її втілення у життя.

Обговорюючи це видання, варто відзначити і його едиторську бездоганність. Зрозуміло, що видавнича серія варшавського «Чительника», націлена на широку читацьку публіку, отже й за означенням має бути недорогою. Критиківське видання, до якого залучено чималу кількість і коштів, і організаційних зусиль, вигідно відрізняється від польського оригіналу. Варто звернути увагу й на кілька вперше опублікованих фотографій українських кореспондентів Єжи Гедройця: Івана Кошелівця, Івана Лисяка-Рудницького та його дядька, Івана Рудницького (Кедрина).

Першою в Україні книжковою публікацією з нагоди сторіччя Гедройця було спеціальне видання «Духа і літери», присвячене Єжи Гедройцю з низкою міркувань про інтелектуальну та політичну спадщину Редактора (зокрема й про його роль у польсько-українських взаєминах)¹. За ним поспіло видання лекції про «Культуру» авторки цього огляду в серії «Університетські діалоги»².

Варто принагідно відзначити й білоруську публікацію матеріалів конференції «Концепція УЛБ – Україна, Литва, Білорусь: від ідеї до реалізації»³, яка проходила у Мінську в червні 2006 року, і з огляду на блискавичне видання, і сам зміст видання – з окремою увагою для білоруської теми в «Культурі», і мінської історії Гедройців, і білоруського відродження зламу ХІХ і ХХ ст.

З польських видань, найвагомішим було дослідження Рафала Габельського «Куди прямувати нам слід?»⁴, присвячене довоєнному періодові біографії Єжи Гедройця. Це історичний есей, в якому прочитується і інтелектуальна та політична біографія, і панорама тогочасного життя, і портрет середовища неоконсервативів, і найважливіші питання, які перебували в центрі уваги Редактора до кінця 1980-их років і вісвітлювалися авторами довоєнних журналів Гедройця – «Бунт молодих» і «Політика», і повоєнної «Культури». На першому періодові історії журналу «Культура» та політичних дебатів на її сторінках зосереджена розвідка Марека Жебровського «Історія суперечки»⁵. Автор зупинився на кількох питаннях, які були центральними у повоєнній дискусії польської

еміграції – внутрішній та зовнішній політиці, а також на ставленні до комуністичної Польщі.

Спробою огляду епістолярної спадщини Гедройця є праця Анджея Станіслава Ковальчика⁶, досвідченого видавця листування Редактора з найбільшими еміграційними письменниками – авторами «Культури» – Анджеєм Бобковським, автором блискучої есеїстики (київська «Критика» видала 2007 року його «Війну і спокій»), Вітольда Гомбровича, Болеслава Міцінського, Єжи Стемповського та Станіслава Вінценза. Як написав есеїст у передмові, листування зображує історію «Культури» та «Інституту літературного» у дії, у розпорошеному вигляді – розмаїтті постатей, сюжетів, поглядів і на справи політики, і на справи культури. У книжці, на основі аналізу листування віддзеркалено дилеми, перед якими стояла польська еміграція та способи їх вирішення – від концепції літератури та її функцій до концепції міжнародної політики. З есеїстичною емфазою автор дослідження називає Гедройця диригентом великого оркестру.

Однією з найважливіших ініціатив Інституту літературного у Парижі було видання серії «Бібліотека «Культури»». Протягом півстоліття надруковано понад 500 книжок, без яких польська література була б біднішою на імена Вітольда Гомбровича, Чеслава Мілоша, Анджея Бобковського, Густава Герлінга Грудзінського, Єжи Стемповського, Марека Гласка, щоб назвати тільки тих, без яких сьогодні годі уявити польську культуру. Гедройць зі своїм надзвичайним талантом Редактора умів не тільки притягати авторів. Своїм терпеливим намовлянням він зберіг для культури чимало авторів. До його редакторських талантів слід додати також і розуміння важливості перекладів. У Бібліотеці «Культури» з'явилися блискучі антиутопії Джорджа Оруелла «Рік 1984» та Олдоса Гакслі «Новий прекрасний світ», а з російських авторів – Борис Пастернак («Доктор Живаго» у перекладі Стемповського), Олександр Солженіцин та Андрій Сахаров. Українські видання у цій серії започаткувало 1959 року «Розстріляне відродження» Юрія Лавріненка, без якого сьогодні годі собі уявити історію української літератури, але лише поодинокі знають, що ініціатором видання був саме редактор Гедройць, який розумів не тільки політичну вагу явища, але ще з міжвоєнного періоду був ознайомлений з творчістю деяких авторів цієї епохальної антології. У серії видано дві розвідки Бориса Левицького: «Терор та

революція» (1965) та «Національна політика ССРСР» (1966), а також огляд сучасних українських проблем Івана Кошелівця з документами: «Україна 1956-1968» (1969). Саме першому двадцятиліттю Інституту літературного та початкам серії «Бібліотека «Культури» присвячене дослідження співробітниці Інституту національної пам'яті Малгожати Птасінської-Вуйцік⁷.

Крім досліджень, присвячених «Культурі» та її Редактору, протягом останніх двох років опубліковано нові томи листування Єжи Гедройця, зокрема довго очікуване видання листів Гомбровича і Гедройця⁸, передруковано також кілька раніше виданих книжок, зокрема – «Автобіографію в чотири руки»⁹, «Жила-була «Культура»¹⁰, «Розмови в Мезон Ляфіт»¹¹, низку спогадів¹² та останнє інтерв'ю¹³ тощо. Надруковано також дві антології текстів «Культури»¹⁴ та українську добірку «Простір свободи». Нещодавно з'явився розкішне видання публіцистики «Бунту молодих» та «Політики»¹⁵.

ПРИМІТКИ:

¹ «Дух і літера» nr 17-18, Київ 2007. Єжи Гедройц: in memoriam, с. 6-126 (статті і спогади Кшиштофа Пом'яна, Адама Міхніка, Богдана Осадчука, Єжи Пом'яновського, Лешека Шаруги, Пьотра Вандича та календарій життя Редактора, опрацьований Яцеком Кравчиком).

² О. Гнатюк, Польсько-український діалог: часопис та його спадщина. До сторіччя Єжи Гедройця, «Університетські діалоги», вип. 1, Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету, «Смолюскіп» 2007.

³ На ушанування пам'яті Єжи Гедройця. Матеріяли Міжнародной наукової конференції, упор. І. Кулік, ред. А. Мальдзіс, Мінск, «Кнігазбор» 2006, тираж 360 экз., 224 стр.

⁴ R.Habielski, Dokąd nam iść wypadu? Jerzy Giedroyc: od "Buntu Młodych" do "Kultury", Biblioteka "Więzi", Warszawa 2006, 296 ss.

⁵ M.Żebrowski, Dzieje sporu. "Kultura" w emigracyjnej debacie publicznej lat 1947-1956, Warszawa, Towarzystwo Opieki nad Archiwum Instytutu Literackiego w Paryżu, 2007, s. 302.

⁶ A.St. Kowalczyk, Od Bukaresztu do Laffitów. Jerzego Giedroycia rzeczpospolita epistolarna, "Pogranicze", Sejny 2006, s.300.

⁷ M. Ptasinska-Wójcik, Z dziejów Biblioteki Kultury 1946-1966, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, Warszawa 2006, s. 300.

⁸ Jerzy Giedroyc Witold Gombrowicz: Listy 1950-1969, Warszawa, Czytelnik 2006, s. 740.

⁹ Jerzy Giedroyc, Autobiografia na cztery ręce, Warszawa "Inwestycje", 2006, s. 390.

¹⁰ Iza Chruslińska, Była raz "Kultura". Rozmowy z Zofią Hertz, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003, s. 170.

¹¹ Barbara Toruńczyk, Rozmowy w Maison – Laffitte, 1981, Fundacja Zeszytów Literackich, Warszawa 2006, s. 200.

¹² Jerzy Giedroyc. Redaktor, polityk, człowiek, red. Krzysztof Pomian, Wyd. UMCS, Lublin, s. 504.

¹³ Hanna Maria Giza, Ostatnie lato w Maisons-Laffitte. Rozmowy z Jerzym Giedroyciem, Zofią Hertz i Henrykiem Giedroyciem, Kolegium Europy Wschodniej, Wrocław 2007.

¹⁴ Realiści z wyobraźnią. "Kultura 1976-2000. Wybór tekstów, red. Basil Kerski i Andrzej St. Kowalczyk, Lublin, Wydawnictwo UMCS i Towarzystwo Opieki nad Archiwum Instytutu Literackiego w Paryżu, 2007, t. 1, s. 635, t. 2, s. 512; tegoż wydawcy w 1999: Wizja Polski na łamach "Kultury" 1947-1976, red. Grażyna Pomian, t. 1, s. 442, t.2 – s. 456.

¹⁵ Zanim powstała "Kultura". Antologia tekstów Adolfa Marii Bocheńskiego poświęconych polskiej polityce wschodniej, red. Kazimierz Michał Ujazdowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006, s. 150; Zamiary. Przestrogi. Nadzieje. Wybór publicystyki "Bunt młodych" – "Polityka", 1931-1939, red. Rafał Habielski, Jerzy Jaruzelski, Wyd. UMCS, Lublin 2007, s. 530.